

SİYASÎ İLİMLER VE HUKUK

SİYASÎ İLİMLERİN KONUSU (1)

Yazan :

Prof. Charles EISENMANN

Çeviren :

Doç. Dr. Arif T. PAYASLIOĞLU

Bir ilmin, metodunu tayin hususunda uzunca birzaman gecikmesi ve güçlüklerle karşılaşması o ilim için müsait bir durumun ve emin bir ilerlemenin alameti sayılamaz. Şüphesiz burada bahismevzuu etmek istediğimiz bir ilmin metodunu tayin keyfiyeti, ilim adamlarının ve filozofların muayyen bir bilgi dalında kesin başarıların temelini teşkil etmiş olan yolları ve usulleri sonradan tahlil ve tenkit etmeleri değildir; bir ilim teesüs ettikten sonra yapılan böyle bir araştırma başarılı bir yoldur; zira bu halde anahtar esasen elde bulunmaktadır ve araştırılan sadece onun muvaffakiyetindeki sırdır.

Halbuki, nazari olarak, aranan hakikatlere götüren yolları önceden (*a priori*) keşfe gayret etmekte durum tamamile farklıdır; bu takdirde bu gibi yolların işleyiş şekli bulunmuş ve tahkik edilmiş değildir; binnetice istihdaf edilen gayelere yaklaşmak ihtimali de azdır.

Şayet bir limin hatta bir ilimler gurubunun bizzat konusu, uzayıp giden münakaşalara mevzu teşkil etmekte ise o ilmin, temelleri itibarile, daha da zayıf bir vaziyette olduğu neticesine varılabilir.

İşte siyasi ilimler halen bu çifte zafiyeti göstermektedirler; hey'eti umumiyesi itibarile bu ilimlerin ne sarih bir metotları ne de hatta vazih mevzuları mevcut değildir; henüz mütereddit bir şekilde yollarını aramaktadırlar; ve bu temeller üzerindeki şüpheleri pratik olarak ortadan kaldırmaya kafi başarı elde ettikleri takdirde bu cidden övünmeye değer birşey olacaktır.

Burada hemen şu noktayı belirtelim ki aşağıda yapacağımız müşahadelere mükemmel olmak iddiası yoktur; bunlar sadece meselelerin, fi-

(1) Bu makale Prof. Ch. Eisenmann'ın "La science Politique contemporaine, contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement, UNESCO" adlı kitapta neşredilen "Sur l'objet et la méthode des sciences politiques" Sh. 96-137 başlıklı etüdünün I. inci kısmının tercümesidir.

kir ve münakaşaların durumunun bir nebze aydınlanmasına yardım edebilmek gibi mütevazı bir faide sağlayabilirler. Bilhassa metot hususunda (ki en önemli noktayı teşkil etmektedir) gerçek bir tekâmüle, nazari mülahazalar ve mücerret muhakemeler yolu ile değil ancak fiilen muvaffak olmuş tecrübelerle erişilebilir; burada, ne yapılmak gerektiğini ancak başarı öğretebilir; yürüyüş hareketin kıymetini gösterir.

SİYASİ İLİMLERİN KONUSU

A. Mevzuun nazari olarak tayini

1. Konu: siyasi vakıalar

Siyasi ilimlerin mevzuundan bahsedildiği zaman akla bu ilimlerin üzerlerinde bilgi edinmeyi istihdaf ettikleri vakıalar, mutalar, fenomenler gelir- hiçdeğilse önce bunların akla gelmesi lazımdır; bunlar siyasi ilimlerin bir nevi "malzemesini", "konusunu" teşkil ederler. Bu, bir ilmin konusu ile tarifi mevzuubahis olduğu zaman gerekli asgari zaruri unsurların birincisidir.

Şu halde siyasi ilimlerin mevzuu siyasi vakıa veya fenomenler, siyaset alemi yahut siyaset dünyasıdır. Diğer taraftan siyasi vakıalar sosyal kadro içinde kendilerini gösterdiklerinden cemiyete ve siyasi münasebetlere ait mefhumlar bu ilimlerin ana mefhumlarıdır: Siyasi cemiyet veya insanlar arasındaki siyasi münasebetlere ait herşey siyasi ilimlerin konusu çerçevesine girer.

*

**

Acaba bütün bu ifadelerdeki "siyasi" sıfatı ne mana taşımaktadır? Sosyal alem içinde yer aldığına şüphe olmayan siyaset aleminin ayırıcı vasfı nedir?

Ufak tefek tashih ve açıklamalarla izahına çalışacağımız en ziyade yayılmış görüşlere bakılırsa siyasi vakıaların cevherine ait ilk unsur bu vakıaların az veya çok doğrudan doğruya insan cemiyetlerinde iktidara veya otoriteye taalluk etmeleri daha açık bir ifade ile iktidarın teşkilatlanması ve icrası ile ilgili bulunmalarıdır.

İktidara gelince; bu, hiçdeğilse başlangıçta, nihai mahiyetine nufuz ve bunu ifade hususunda hiçbir iddiada bulunulmaksızın sadece görülebilir ve hissedilebilir tezahürleri ile tarif edilmesi uygun düşen bir mefhumdur. Bu tezahürler- iktidarı elinde bulunduran- bazı fertler tarafından- iktidarın pasif süjesi olan- diğer insanları muhatap tutan birtakım emirler, hareket kaideleri ve diğer bazı hükümler isdar edilmesidir; kı-

saca iktidar gayrin hattı hareketinin tanzimi şeklinde tezahür eder. Bu suretle hareketleri tanzim edilenler bazen heyeti umumiyesi itibarile nazarı itibare alınmış bir fertler gurubudur ve bu hususta isdar edilen kaideler - genel olarak "umumi kaideler" mefhumunun tedai ettirdiği iki vasfı - istikrar ve nisbi devamlılık vasıflarını haiz hükümlerdir (hiçdeğilse onları isdar eden tarafından bu şekilde düşünülmüşlerdir). Böyle bir kaide bazen de münhasıran tek bir kimseyi istihdaf eder ve ona muayyen bir şeyi yapmak müsaadesini verir veya muayyen birşeyi yapmaktan kaçınmasını bildirir: bu takdirde kaide ferdi yahut özel vasfını alır. İşte hiçdeğilse iki nihai faraziye bunlardır; fakat bunun önemi azıdır: zira hakikatte daima aynı bir mutanın -yani iktidarın ifadesi olarak insanın hattı hareketinin tanzimi suretinde tecelli eden aynı bir temel realitenin- muhtelif şekilleri bahis konusudur.

Şu halde bir insan topluluğu muvâcehesinde (muhakememizi cemiyet üzerinde yürütüyoruz) iktidarı -yahut iktidarın bir kısmını veya bir iktidarı- icra etmek bu topluluğun üyelerinin hattı hareketini veya daha açık bir ifade ile bunların durumunu az veya çok geniş ölçüde tanzim etmekten ibarettir.

Fakat şüphesiz sadece bir kimsenin kaideler düşünmesi ve bunları düsturlar haline getirmesi keyfiyeti, bu kimsenin muayyen bir cemiyette iktidarı veya bir iktidarı icra ettiğini söylemeğe kafi değildir (aşağıda mevzuubahis edilecek hususlar bütün normalara tatbik edilebilir; fakat elverişlilik bakımından biz münhasıran kaideler yani genel normlar üzerinde muhakememizi yürütüyoruz: aynı muhakeme tarzının muhtelif nevideki normlara tatbiki hiçbir müşkülât arzetmez.); düsturlar haline getirilen bu kaidelerin aynı zamanda bir tesir ve netice hasıl etmesi yani, hiçdeğilse genel olarak, bu kimsece vaz'edilen kaidelere muhatap olanların hangi sebeble olursa olsun onlara uyması, itaat etmesi neticesini de vermesi lazımdır. İşte bu takdirde ve ancak bu takdirdedir ki hakiki, müsbet, müessir sosyal bir iktidar karşısındayız demektir; ve bu durumun devamlılık karakteri de nazarı itibare alınarak, bahismevzuu kaideleri vaz'etmek durumunda olan kimsenin ele alınan cemiyette yani bu cemiyeti meydana getiren insanlar muvacehesinde iktidarın (veya bir iktidarın) vaziüledi veya sahibi olduğu söylenebilir.

Fakat sadece bu ilk unsur da genel olarak siyasi denilen fenomenlerin husudunu tayine kafi değildir: Siyaset ve iktidar birbirlerine tamamiyle intibak etmezler; diğer taraftan siyasi iktidar da sosyal iktidarların hey'eti umumiyesi içinden şüphesiz sadece biridir; bunun gibi "manevi" yani dini veya kiliseye ait iktidar da sosyal kudretlerden bir diğerini teşkil eder. Bunları karşılaştırmak suretile siyasi iktidarı karakterize eden

hususiyet meydana çıkarılabilir: Bu hususiyet siyasi iktidarın tezahürü olan emirlerin teminat altına alınmış olması yani bu emirlere itaatin, icabında onları ihlal edenlere karşı tatbik edilen ve- hayat, hürriyet yahut eşya para şeklindeki mallar gibi- cismani kıymetlerden mahrumiyeti mutazammın ve kuvvet istimali ile gerçekleştirilmeye elverişli tedbirler, dünyevi ve maddi icrai müeyyidelerle temin edilmiş bulunmasıdır. Görüldüğü gibi bu kriter hiçbir suretle emirlerin gayesine veya özüne taalluk etmemektedir: istihdaf ettiği kimselerin manevi huzuru için vaz'edilmiş kaideler, Allaha veya allahlara karşı takip edilecek hattı harekate müteallik kaideler olmakla beraber, yukarıda hususiyetlerini belirttiğimiz şekilde müeyyidelerle teçhiz edildikleri takdirde siyasi mahiyet taşıyan kaideler haline gelirler: Bu kabil kaideleri vaz'etmek de, vaz'eden iktidar gerek fonksiyonları gerekse iktidara geliş şekli ve taşıdığı unvan bakımından menşei ve mahiyeti itibarile dini veya kiliseye ait bile olsa siyasi bir iktidar icra etmek demektir. Genel olarak siyasi tanzimi binnetice siyasi iktidarı -ve siyasi cemiyeti- karakterize eden husus, onun istihdaf ettiği mevzu, nizam altına aldığı saha değildir. Bu tanzim keyfiyeti herhangi bir "saha" yı hedef tutmuş olabilir; cismani hayata olduğu kadar dini hayata, dış münasebetlere olduğu kadar iktisadi münasebetlere de tatbik edilebilir; bu husustaki şumulü cemiyetten cemiyete kayde değer şekilde değişir ve bu suretle cemiyetler arasında muhtelif tipler ortaya çıkarır.

*
**

Yukarıdaki mülahazalar siyasi ilimlere türlü münasebetleri kavriyan adamakıllı geniş bir saha sağlamaktadır:

a) Bu saha bir taraftan siyasi müesseseleri ve müessese mahiyetinde olmayan siyasi vakıaları şumulü içine alır. uâb

Siyasi müesseseler, siyasi idarenin ve bu idarenin sahip olduğu iktidarın icrasının devamlı tertiplerini -veya teşkilatını- meydana getirirler. Bilindiği gibi bu teşkilat şu esas noktaları ihtiva eder; iktidarı icra edecek olanlar nasıl tayin edilir; bunların iktidarı nasıl sona erer; bu iktidar hangi tasarruflara tatbik edilir; iktidardakiler bu tasarrufları nasıl yaparlar: Başka bir deyimle hükûmet kelimesi idare eden kimseler manasında alınır, bu noktalara dar manada **-stricto sensu-** teşkilatın rejimi ve hükûmetin faaliyetleri ismi de verilebilir.

Söylemeye lüzum yoktur ki böyle bir rejimin "yazık kanunlarla" tanzim edilmiş olması halile, hertürlü teşrii tanzim dışında sadece fiilen tesis ve takviye olunmuş "teamüli" bir mahiyet arzemesi arasında hiçbir fark yoktur. Burada sadece aynı bir mevzuun yani siyasi müesseselerin, iki tanzim şekli arasındaki fark bahiskonusudur.

Bunun gibi müessese mahiyetinde ve müesseselerle doğrudan doğruya münasebet halinde olmamakla beraber herhangi bir şekilde siyasi hükümetle ilgisi bulunan her çeşit vakıalar da siyasi ilimler çerçevesi içine girerler. Böylece, müsbet planda, mahiyeti ve muhtevası itibarile hükümetin faaliyeti, idare edenlerin takip ettikleri "politika"; siyasi partiler, kiliseler, iktisadi teşekküller ve ilah...; veya objektif bir şekilde iktisadi münasebetler, dini inançlar, ahlaki telakkiler v.s. gibi hükümetin politikası üzerine müessir olan veya tesire çalışan amiller ve kuvvetler siyasi ilimlerin konusuna girmektedir. Keza ideal planda, hükümete taalluk eden inançlar ve fikirler de müstakillen (yani herhangi bir mutâ tarihi cemiyette müessir "kuvvetler" olarak değil) doğmatik cevherleri itibarile bu ilimlerin inceleme sahasına dahildir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi siyasi ilimler, siyasi fenomenleri, müstakillen yani bütün diğer nevi vakıalardan müstakil olarak değil bilakis iktisadi, dini, demografik veya coğrafi muhtelif mahiyetteki fenomenlerle bağlantı halinde nazarı itibare almaktadırlar.

b) Yaptığımız tarif fark gözetmeksizin bütün siyasi cemiyetlerin hükümetlerine taalluk eden hususları siyasi ilimlerin konusuna dahil etmektedir. Bu tarif siyasi ilimlerin mevzuunu sadece, herkesin "devlet" diye isimlendirmekte ittifak ettiği müessese kadrolarına hasr ve tahsis etmemekte; aksine bu ilimlerin sahalarını iptidai veya barbar siyasi cemiyetlerden, derebeylik sistemine ve efkârı umumiyenin "devlet" olarak tavsiflerini reddeylediği hertürlü topluluk şekillerine kadar yaymaktadır. Aynı sebeble "pluri-étatique" veya "omni-étatique" mahiyette yani birçok devletler veya devletlerin tamamından teşekkül etmiş birlikler halinde rastlanana veya istikbalde ortaya çıkabilecek olan siyasi iktidarlar veya hükümetler de -şüphesiz devletlerin hükümetleri bu kabil birliklere girdiği ölçüde- siyasi ilimlerin inceleme sahasına gireceklerdir.

c) "Hükümet politikası" veya "faaliyeti" kanalıyla siyasi ilimlerin iptidai maddesini teşkil eden hususlar son derece geniş bir şumul kazanmaktadır. Zira bahismevzuu olan bu politika beşer hayatına ait fevkalade çok ve çeşitli safhaların tanzimi şeklinde tezahür edebilir ve nitekim derecesi muhtelif devletlere göre değişmekle beraber modern devletlerde fiilen daima bu şekilde tecelli etmektedir. Teşrii faaliyet mahiyeti itibarile siyasidir; onun ihtiva ettiği ve tatbik olunduğu herşey **ipso facto** fiilen siyasi ilimlerin konusuna dahil olmaktadır.

Böylece politika bu yoldan medeni hayat ve münasebetler sahasını olduğu kadar iktisadi faaliyet ve münasebetleri de kucaklamaktadır; meselâ iktisadi hayat sosyal bir şekilde tanzim edildiği ve teşkilatlandırıl-

dığı -aynı haklar, borçlar, teminat ve ticaret hukukları v.s. gibi- iktisadi hayatla ilgili müesseseler ve mevzuat mevcut olduğu ölçüde iktisadi faaliyetler siyasi nizama dahil olmaktadır: Şekli ne olursa olsun hükümetin iktisadi sahanaki faaliyeti gayrikabili inkar bir tarzda siyasi hayatın bir kısmını teşkil eder. İktisat, siyasi iktidar iktisadi hayata el attığı andan itibaren ve el attığı ölçüde politikaya girmektedir; aksine siyasi iktidarın tesir ve faaliyet sahası haricinde ve ona nisbetle "serbest" kaldığı ölçüde politikaya yabancıdır.

Her ihtimal nazarı itibare alındıktan sonra görülmüyorki tarifimiz iktisadi ilimleri tamamen siyasi ilimler çerçevesi dahiline sokmuş değildir. İktisadi hadiseleri ve bunları birbirine bağlayan tabii kanunları inceleyen ve araştıran nazari iktisat ilmi gözönüne alınırsa bu nokta açıktır. Hatta, hiçdeğilse nihai analizde, iktisadi hadiselerin muayyen bir iktisadî ve içtimaî nizama başka bir deyimle hukukî tanzim ve müesseselere bağlı olduğu müşahade edilse bile bu, liberallerin inandıkları manada mutlak değil ancak izafi — muayyen bir temel nizam faraziyesine göre izafi — tabii iktisadi kanunların mevcudiyetini gösterir: Liberallere göre sadece bir tek iktisadi nizam kabili tasavvur olduğundan — liberal iktisadi nizam — fenomenler arasında bu nizamın tayin ettiği münasebetler de, mevcut olabilecek yegâne münasebetlerdir. Tatbiki iktisat ilmine gelince: bu ilim, iktisat siyasetinin meseleleri ve vasıtalarının, hattâ muayyen bir durum da makul gayelerinin tayini gibi hususları incelediği ölçüde illî kanunları araştıran nazari iktisada o derece bağlıdır ki, bunun nazari iktisada bağlı bir ilim olarak telakki edilmesi tabiidir. Fakat bu durum herhalde, nazım prensipler hususunda hükümet faaliyetlerinin nazariyesi olarak, iktisat siyasetinin siyasi ilimlerle hiçdeğilse sıkı bir münasebet halinde bulunmasına mani değildir; kaldı ki bütün iktisat ilminin siyasetle ilgisi vardır.

d) Siyasi ilimlerin mevzuu hakkındaki tarifimiz nekadar geniş olursa olsun siyasi cemiyetler ve hususile devletler şeklinde guruplanmış olan insanların hayatı ile herhangibir suretle ilgili bütün mes'ele ve vakıaları bu konu içine sokturacak kadar ileri gitmemektedir. Bazı defa bu da yapılmıştır; bu hususta, bütün kamu hukuku ve iktisat disiplinlerini kucaklıyan Alman *Staatwissenschaften* (devlet ilimleri) mefhumunu hatırlamak kafidir.

öyle sanılır ki bu kadar geniş bir mefhum biraz kaba taslak ve gayrivazih bir durum arz etmektedir: zira devlet, insanları en sık bir şekilde birleştiren ve onların hayatına en geniş ölçüde müessir olan cemiyettir ve diğer taraftan denilebilir ki devlet harita üzerinde soğrafî yani maddi bir realite olarak gözükmemektedir ki bu, siyasi cemiyetin, üyelerini ilgilendiren istisnasız herşeyi içinde toplayan bir kadro olarak düşünülmesine se-

bep olabilir. Halbuki hakikate polis (yani siyasî topluluk) onu teşkil eden insanların heyeti umumiyesinin veya bir kısmının üyesi olduğu cemiyetler arasından biridir veya ancak biri olabilir; siyasi cemiyeti teşkil eden insanlar onu, ancak siyasi münasebetlerle ilgileri dolayısıyla teşkil ederler, hiç değilse sosyal hayatlarında bu insanlara taallûk eden herşey bu sebeple ve bihakkın siyasi mahiyette değildir ve binnetice bu şartlar altında siyasi ilimlerle ilgili değildir, — hatta siyaset tatbikatında olduğu gibi siyasi ilimlerin bu mahiyetteki yani siyasi iktidar ve siyasi münasebetlerle doğrudan doğruya ilgili olmayan, mutaları nazarı itibare almakta menfaati bile olsa.

e) Nihayet şuna da işaret edelim ki bu şekilde tarif edilen siyasi ilimler, sadece ve münhasıran siyasi realite alemile ilgili disiplinleri olduğu kadar, siyasi fenomenlerle siyasi mahiyette olmayan fenomenler — coğrafî, iktisadî, dinî, psikolojik ve ilâh... gibi — arasındaki münasebetlere taalluk eden hususları da kucaklamaktadırlar. Bunlardan sadece birinci gurubu teşkil edenler — ki bunlar sadece bu guruba aittirler — saf siyasî ilimler olarak vasıflandırılabilir. Halbuki; ikinci gurubu teşkil edenler, muhtelit mahiyettedirler ve biri, siyasî olmayıp iktisadî, coğrafî, ilh. mahiyette olan iki gurup disiplinden meydana gelirler.

*
**

İster şimdi bizim yaptığımız gibi isterse bir başka şekilde tarif edilsinler (esasen, neticede görüş ayrılıkları teklif edilen formülden ziyade ona tekabül eden kategorinin müşahhas bir şekilde tayininden çıkmaktadır) siyasî vakıa veya fenomenler evvelce de kısaca temas ettiğimiz gibi iki sınıfa ayrılabilirler: Bir taraftan kaideler ve müesseseler, diğer taraftan dar mânasında vakıalar.

Kaideler, netice itibariyle, insanların hattı hareketlerine müteallik hükümlerdir; müesseseler ise sadece bir tertip, devamlı bir teşkilât meydana getiren veyahut da bizzat bu tertip veya teşkilâtın kendisi olan kaideler bütünüdürler.

Vakıalar lûgat mânasında tarihî hâdiseler, fiiller, fikirler ve duygular, kendiliğinden ortaya çıkan durumlar ve ilâh. dır.

Bu vakılardan bazıları kaideler ve müesseselerle doğrudan doğruya münasebet halindedirler; bu kaide ve müesseselere vücut veren vakıalarla kaidelere göre yapılan tasarruflar gibi.

Temelleri veya felsefî bakımdan nihai kıymeti üzerindeki görüş ayrılıkları bir kenara bırakılırsa — ki gayemiz bakımından bu noktalar bir önem taşımamaktadır — herkes kaidelerle vakıalar arasındaki bu tefriki kabul etmektedir.

Kaideler ve siyasî müesseseler, siyasî vakıalarla münasebetleri bakımından, kadrolar, müstekar şekiller, devamlı tezahürler (nisbî olarak) olarak tecelli etmektedirler: buna mukabil siyasî vakıalar ise bu kadrolar içinde ve etrafında cereyan eden değişgen ve akıcı bir konu olarak tecelli ediyorlar.

Tabiatıyla bu tefriğe, temas ettikleri konuya göre iki problemler serisi tekabül etmektedir: kaideler veya siyasî müesseselere müteallik meseleler ve dar mânada siyasî vakıalarla müteallik meseleler; bunun böyle olduğu aşikârdır.

Acaba bu iki problemler serisi arasındaki tefrik fiiliyatta, bir kısmındaki kaideler ve siyasî müesseseler, diğerlerinininki siyasî vakıalar olmak üzere herbirinin kendisine mahsus bir konusu olan iki gurup disiplinin de tefrikine elverişli midir veya hiç değilse böyle bir tefrik için kullanılmalı mıdır? Bu tamamıyla ayrı bir meseledir. Ve buna nasıl cevap verilirse verilsin birinci tefrik müteber olarak kalacaktır.

2. PROBLEMLER

Konusu — Yeni ilgilendikleri mûtalar sahası — tâyin edilmiş olmakla beraber siyasî ilimler henüz tam mânasiyle tarif edilmiş değildir. Siyasî ilimlerin bu mûtalarla ilgili hangi meseleleri inceleyeceği ve halle çalışacağı hususlarının da belirtilmesi gerekmektedir. Filhakika genel olarak ilimler (bu kelimeyi sistematik disiplinlerle müteradif olduğu en geniş mânasında alıyoruz) sadece konularıyla değil fakat aynı zamanda tetkik ettikleri konuya bağlı meselelerle de taayyün ederler; hatta bu meselelerin mahiyetidir ki bu ilimlerde bazı ana bölümlerin tesisine imkân verir.

Şu halde siyaset sahasına taallûk eden problemler nelerdir?

Bunları iki kısma ayırabiliriz: **Pozitif** meseleler: **Normatif** meseleler (bu tâbirler brevitatis causa «kısaltılmış» olarak kullanılmıştır).

Pozitif meseleler: bunlar mûta vakıaların meydana gelişi veya bu kabil vakıalar arasındaki münasebetlerle ilgili olan meselelerdir. Nihai olarak tasvirî, iş'arî veya aşağıdaki şekillerde şemalara ircaı kabil kaziyeler halinde tezahür ederler: «a (münferit vakıa)... dır» veya «eğer a... ise (yahut ... dı ise), b ... olacaktır (... dır yahut ... idi) veya «a ... dır zira b ... idi» ve ilh...

Normatif meseleler: bunlar insanın hattı hareketinin tanzimine, bu konuda vaz veya kabul edilecek normlara (kaidelere) müteallik meselelerdir. Hukukî veya ahlakî tanzime tealluk eden meseleler gibi: insanın ne yapması gerekmektedir? Hayatını ve hareketlerini hangi kaidelere uydur-

malıdır? Bu gibi meselelerin halli fail tarafından vaz ve teklif adilen kaidelerin kabulü ile gerçekleşir. Bunlar hakkında gramatikal vazih bir formül vermek mümkün değildir: kullanılması gereken «lâzımdır», «yapılmalıdır», «X yapmakla ödevlidir» gibi tâbirler bazı karışıklıklar doğurmayaya müsaittir: zira bu gibi ifadeler hakikî normlara olduğu kadar «mecburî», tabiat kanunlarında meknuz bulunan teknik kaidelere de uygun düşmektedirler (kaynamış su elde edilmek istenildiği takdirde suyu yüz dereceye kadar ısıtmak lâzımdır, misâlinde olduğu gibi) (1 ve 2).

Aşağıda pozitif ve normatif meseleler kategorilerine dahil olup da bu mahiyetleri münakaşasız kabul edilen bazı misâller verilmiştir:

a — (Geniş mânasında) siyasî vakıalar sahasında illî münasebetler — daha doğru ve geniş bir ifade ile kanunlar — araştırılabilir: bu konuda siyasî vakıalar arasındaki münasebetler incelenebileceği gibi siyasî vakıalarla bir başka sahaya meselâ sosyal (ahlâkî, dinî, iktisadî) veya coğrafî, etnik, psikolojik (hiç değilse ferdî psikoloji sahasına giren) sahaya ait vakıalar gibi sosyal olmayan vakıalar arasındaki münasebetler de tetkik edilebilir. Falan seçim sisteminin tesirleri nelerdir, icra organının filân bünyeyi haiz olmasının veya heyeti umumiyesiyle muayyen bir siyasî sistemin meselâ yarı doğrudan doğruya demokrasinin idare mekanizmasının iyi veya kötü işlemesi gibi siyasî yahut diğer bir mahiyette (meselâ ahlâki) hasıl ettiği neticeler nelerdir? Bir cemiyette şu veya bu müesseselerin kurulmasına veya aksine bunların ortadan kalkmasına sebep olan sosyal veya diğer bir mahiyet taşıyan âmiller nelerdir? Falan anayasa rejimi ile filân iktisadî ve sosyal bünye veya nüfusun şu veya bu şekilde gelişmesi arasında bir münasebet var mıdır? Veyahut fiiliyat sahasında: filân siyasî sistem milletlerarası, malî veya sosyal siyaset konusunda muayyen bir siyaset tipinin, kabulünü intaç eder mi İşte siyasî vakıalara müteallik ve bunların kâh neticeleri aranan sebepler, kâh sebepleri bulunmaya gayret edilen neticeler şeklinde tezahür ettikleri sarahaten pozitif meseleler bunlardır.

b) Hangi siyasî müesseseleri kabul etmek lâzımdır? Hangi siyasî

-
- (1) Normatif problemlere «nomopoiétique problemler» demek bir bilgiçlik tezahürü olmayacaktır; zira bu terim normların hal şekillerini, tanzim ve tertiplerini ve meydana getirilmelerini çok daha vazih bir şekilde gösterecektir; bu suretle geniş manada «normatif» sıfatının normlarla ilgisi olan her hususu kucaklamasından doğan iki manalılık mahzuru da önlenilmiş olur.
- (2) Normların sadece mükellef kılıcı cephesini nazarı itibara alıyoruz; ve bazı normların - yapılabilir, yapmağa hakkı vardır - şeklindeki ve yaptığımız izahların esasını haleldar etmeyen «müsaade» edici, «ikhtiyara terk edici» cephelelerine bir kenara bırakıyoruz.

hareket hattını takip etmek gerekir? Şu veya bu sahada, ideal veya şayanı temenni en mükemmel siyasî münasebetleri ve politikayı tayin etmek; işte normatif karakter taşıyan siyasî meseleler ki bunlara yine normatif hal şekilleri tekabül eder.

Fakat siyaset sahasına taallûk eden bazı meseleler vardır ki, hiç değilse ilk nazarda mahiyetleri şüpheli ve kabili münakaşadır: bunlar pozitif normların müşahede ve tahliline taallûk eden meselelerdir.

Bir kimse tarafından şahsî bir kanaati ifade eden ve onun tarafından mahiyeti ve neticeleri itibariyle iyi, âdil, faideli telâkki edildiği için kabul edilen — «... lâzımdır», «... ödevlidir» — şeklinde normatif bir kaziye vaz edildiğinde, bu kimse tarafından halledilen meselenin normatif mahiyette bir mesele olduğuna şüphe yoktur: zira o bir hattı hareket kaidesi ortaya koymaktadır. Şayet bu kimse tarafından karşılaştığı bir norma karşı cephe alınmış veya taraftar olunmuş ise mesele yine aynı mahiyettedir.

Fakat sadece başkaları tarafından vaz veya teklif edilen yahut diğerlerinin tanıdıkları, inkıyad ve itaat ettikleri hattı hareket kaidelerini (normları) tahlil ve izaha çalışan bir kimsenin durumunu düşünelim; bu kimse de bir takım normlar beyan ve normatif kaziyeler formüle edecektir. Dışarıdan bakılınca (haricen), gramatikal olarak, bu kimsenin faaliyeti de tamamiyle daha önce işaret ettiğimiz kimsenin faaliyetine benzemektedir. Fakat acaba hakikatte de durum böyle midir? Acaba bu kimsenin bir cevap bulmağa çalıştığı meseleler yine normatif meseleler midir? Yoksa pozitif meseleler midir? Bunlar pozitif, vakıalara müteallik meselelerdir.

Bu kimsenin yaptığı şey bir kanun vazınının, bir din, ahlâk veya siyaset doktrinci yahut nazariyecinin yaptığı şeyle kabili mukayese değildir. Bu kabil bir faaliyette bulunan kimseler normlar ortaya koyar, bunları beyan ve ilân ederler: halbuki bahis mevzuu ettiğimiz kimse sadece kendi dışında mevcut bulunan ve müşahede sahasına giren normları tesbit ve tahlil etmektedir. Onları vazetmiş olan kendisi değildir; onlar müvacehesinde normatif bir tavır takınmamaktadır. Onun bunlar karşısında takındığı tavır bir fizikçi veya kimyacının tabii hâdiseler karşısındaki tavrının tamamiyle aynıdır: yegâne fark bu kimsenin normlarla, farklı bir sahaya taallik eden realitelerle uğraşmasındadır. Şüphesiz bütün bilgilerde olduğu gibi, «haricî, müşahedecinin dışında bulunan» normlara taalluk eden bilgi de, bu bilgiyi edinmeğe veya ortaya çıkarmaya çalışanın şahsî buluşlarından bir nebze ihtiva etmektedir; fakat burada bahis konusu olan buluşlar tamamiyle, mûta malzemenin araştırılması sırasında ortaya konulan entellektüel buluşlardır; ve bu şekildeki buluş

ve yaratışlara rağmen normlar onları izah edenin normatif bir tarzda ortaya çıkardığı şeyler değildir. Hakikî normatif meselelerde «pratik akıl» rol oynadığı halde burada sadece «saf akıl» ın tesir ve hâkimiyeti mevcuttur.

Geçmişteki veya zamanımızdaki büyük siyasî doktrinleri, bunların ortaya koydukları prensipler veya teklif ettikleri hal şekilleri itibariyle izaha çalışan bir tahlilcinin normatif mahiyette bazı meseleleri hallettiğini kim iddia edebilir? Şüphesiz o bu mahiyette problemlere temas etmektedir; fakat kendisi için bu problemleri halletmek bahis mevzuu değildir; o sadece bu konularda başkalarınca teklif edilen hal şekillerini anlatmakta ve tahlil etmektedir. «Siyasî Doktrinler Tarihî» hiç değilse «Tarih» olarak kaldığı ölçüde normatif bir ilim değildir. Mamafih, eğer «Tarihçi» bunlar üzerindeki izahlarını yaptıktan sonra bu doktrinlerde ileri sürülen teklifler hakkında gerek teknik gerek ahlâkî kıymet hükümleri vermeğe girişirse bu takdirde başka bir plâna geçmekte, hiç değilse normatif meselelerin hal şekillerini hazırlamakta demektir.

İmdi, acaba insan toplulukları tarafından kabul ve tatbik edilmiş olan siyaset, kaide ve müesseselerini tahlil ve izaha çalışan bir kimsenin faaliyetine ve incelediği tamamıyla normatif sahaya başka bir karakter izafe idilebilir mi? Bunun evvelki durumla yegöne farkı burada bilginin sadece düşünülmüş fikirler yerine kabul edilmiş ve gerçekleştirilmiş fikirlere tatbik edilmesindedir. Bu da böyle bir araştırma yapan kimsenin bilgi konusunun pozitif mahiyetini, bir vakıalar ilmî olduğunu yâni müşahedecinin tamamıyla dışında objektif mûtalarla meşgul bulunduğunu daha vazıh bir şekilde ortaya koymuyor mu?

Bu tahlil şüphesiz —siyasî normlar, genel olarak hukukî normlar ve hatta ahlâkî normlar gibi — herhangi bir kategori normlar için muteberdir.

Bu sonuncu misâl — ahlâkî normlar — bunun böyle olduğunu, normatif meselelerle pozitif meseleler arasındaki antitezi bariz bir sarahatle ortaya koymak suretiyle, göstermeğe bilhassa imkân vermektedir. Ahlâk, günümüzün fiilî kaideler sistemi olarak iki türlü araştırma konusudur. Ahlâk ismi altında bazı «ahlâkçılar» ahlâklılık idealini gerçekleştirebilmek için, kendi kanaatlarınca bir kimsenin düşüncelerinde ve fiillerinde mevcudiyeti gereken kaideleri ve fikirleri izah etmektedirler: bunlar bu kaideleri, ilâhi, felsefî veya psikolojik ve ilh. mahiyette bir takım mûtalara müsteniden şahsî düşüncelerine göre tayin ediyorlar. Bu suretle de ahlâk kaideleri vazeden bir kanun vazîi gibi hareket etmektedirler. Diğer bazı «ahlâkçılar» ise, «ahlâk» denilen şeyi meydana getiren ve insanların bağlandıkları veya tatbik ettikleri (sadece hâldeki

vaziyeti nazarı itibara almakla yetiniyoruz) fikirleri ve kaideleri öğrenmek ve öğretmek iddiasındadırlar; bunlar daha sonra bu fikir ve kaidelerin kabulünü izah eden âmilleri ve bunların şu veya bu plânda ne gibi neticeler husule getireceğini ortaya koyabilmeyi ve ilh. ümit etmektedirler. Birinci şıktaki disiplinin, "teorik ahlâk"ın, normatif meselelerle meşgul ve binnetice normatif bir ilim olduğunu reddetmeyi hiç kimse aklına getirmeyecektir. Fakat kimse de ikinci disiplinin de birincisi ile aynı karakteri taşıdığını iddia edemez. Bu ikinci tarz disiplinin modern müntesiplerinin onu tavsif için kullandıkları isim bile — "ahlâk ilmi" (buna "ve ahlâka dair fikirler"ide ilâve etmek lâzımdır) — bunun pozitif bir disiplin olduğunu yani mûta vakıaların tahlili ve bunlara müteallik münasebetlerin, esas itibariyle pozitif problemlerin, ortaya çıkarılması ile meşgul bulunduğunu ifade etmektedir.

«Ahlâk»a müteallik ilimler için doğru ve müteber olan bu mülanazaların diğer herhangi mahiyetteki normlar ve hususiyle hukuk normları bakımından da muteber olmaması için bir sebep yoktur. Fakat hukuk normları konusunda biz bu meseleyi daha ileride, bu görüşün doğruluğunu ortaya koymak bakımından önemli bazı hususları tesbit ettikten sonra, ele alacağız.

*
**

Bundan evvelki bütün açıklamalarımızda pozitif ve normatif meseleleri tefrik etmiş bulunuyoruz.

Acaba bu tefrik disiplinler sahasında da carî midir? Yâni siyasetle iş-tigal eden ilimler - geniş manasında siyasî ilimler - bir kısmı normatif olanlar; diğerleri pozitif yani konuları pozitif siyasî fenomenlere müteallik vakıalarla ilgili bulunanlar şeklinde birbirlerinden esaslı surette farklı iki sınıfa ayrılır demek gerekir mi?

Bu soruya nazari, mülâhazalar değil ancak tecrübe, bir cevap verilmesini temin edebilir. Burada, siyasî ilimlerin halihazırdaki durumları ile kısmen tamamıyla normatif kısmen de tamamıyla pozitif olup olmadıklarını tayin etmek bahis konusudur.

Durumun böyle olması mümkündür. Fakat bunun aksi de variddir. Bu ilimlerden bazılarının hattâ hepsinin «muhtelit» bir mahiyet taşıması yani her iki şekildeki meselelerle meşgul olmakta bulunması da ihtimâl dahilindedir. Bu takdirde bu hâl bir ucubelik değilse bile bir gayri tabiiyet olmayacak mıdır? Konusu tamamıyla farklı meseleler olan bir ilim fikrinde insana son derece garip gelen bir taraf yok mudur? Bu, hakikatte bir tek ilmin değil fakat aynı bir isim altında keyfî bir şekilde ve haksız olarak bir araya getirilmiş bir çok ilimlerin bahis konusu olduğu mânasına

gelmiyecek midir? Eğer bir ilmin vahdeti onun meşgul olduğu meselelerin vahdetinden neş'et etmiyorsa başka nereden çıkarılabilir? Bir saf mantıkçı için bu deliller müessir görünebilir; fakat uzun zamandanberi farklı mahiyetteki meseleleri inceleyen ilimlerin mevcut olduğu ve kimsenin bunların esasına itiraz etmediği sadece bu durumu islâh etmeği düşündüğü nazarı itibare alınırca bu delillerin kat'î ve nihaî olmadığı neticesine varılabilir; bu gösterir ki bir ilmin vahdeti, ferdiyeti, organik bir tecanüse olduğu kadar anatomik bir tecanüse de istinat edebilir; birbirinden çok farklı problemler gurupları mahiyetleri itibariyle aynı bir ilim dahilinde toplanabilir, — ve böylece durumları aklî bir mahiyet kazanır — zira bunlardan her birinin birbirinden ayrı münferiden tetkiki, temâs ettikleri bilgi konuları üzerinde pek mahdut neticeler alınmasını intac eder; bunlardan birinden diğere geçilmesi çok tabiidir ve nihayet bunlar ayrı ayrı tetkik edilemiyecek kadar sıkı bir bağılık gösterirler.

Şu halde durumu bu bakımdan gözden geçirelim:

Önemli boşluklar bırakmaksızın, tatbikata göre — hiç bir suretle sözde rasyonel bir inşa yapmak bahis mevzuu değildir — her birinin mevzuunu veya mevzularını tâyin ederek siyasî ilimlerin halihazır listesini yapmağa gayret edelim; bu suretle siyasi ilimler sisteminin halihazır durumu hakkında umumî bir görüş elde edeceğiz.

Müşahede etmek müşahede edilen şeyi övmek, beğenmek demek değildir. Birşeyin normal olduğunu söylemek aynı zamanda memnuniyet bahş olmasını da tazammun etmez; bu husustaki hüküm ancak neticede verilebilecektir.

B. MEVCUT SİYASİ İLİMLERİN TABLOSU

1. Siyasî Doktrin

Siyasî doktrin, siyasî faaliyete ve onun gayelerine ve bu gayeleri gerçekleştirmeğe elverişli vasıta ve yollara müteallik düstur, kaide ve prensipleri ortaya koymak hedefini güden disiplindir.

Bu disiplinin ortaya koyduğu kaideler bazan müşahhas bir hattı hareket mânasında «siyasete» — Milletlerarası politika, sosyal politika, dinî politika ve ilh. gibi — bazen de siyasî müesseselere mütealliktir. Bu sonuncu halde siyasî doktrin ekseriya ideâl bir devlet veya cemiyet tablosu şeklinde tezahür eder; bir tasvir manzarası gösterir; fakat tabiatıyla bu noktada hataya düşmemek lâzımdır: doktrin tasvir ettiği bu devlet veya cemiyet aslında gerçekleştirilmesi teklif edilen bir idealdir. Böyle bir tasvirde kullanılan üslûp «tasvirî» bir mahiyet arzede bilirse de ona hâkim olan düşünce yine de «normatif»dir.

Diğer bir zaviyeden siyasî doktrin yer, zaman ve şerait farkı gözetmeksizin kayıtsız şartsız bütün beşeriyet için muteber siyasî düsturlar ortaya koymak veya aksine - mümkün dereceler arasında nihaî bir tehdit şekli olmak amacıyla - model olarak aldığı ferdî bir durum üzerinde tek bir millet veya tek bir devlete hitap etmek iddiasında olduğuna göre alemşümûl ve mutlak veya özel ve nisbî bir mahiyete bürünebilir. Söylemeğe lüzum yoktur ki bu ikinci halde, umumliik vasfından mahrum oluşu dolayısıyla siyasî doktrin daha az "nazarî" dir.

Şu hale nazaran siyasî doktrin esas itibariyle normatif ve binnetice pratik sahaya ait bir disiplindir: harekete geçecek olanlar için bir ilham kaynağı teşkil etmeği ve onlara rehberliği istihdaf etmektedir. Şüphesiz siyasî doktrinden siyaset «nazariyesi» veya «felsefesi» adı altında bir diğer disiplin tefrik edilebilir; Bu disiplin siyasî doktrinden tamamıyla «spekülatif» bir konuya ve karaktere sahip olması ve başlıca konularından birini devletin metafizik izah ve tefsiri teşkil etmesiyle ayrılır; bu disiplin tarih felsefesiyle de yakından ilgilidir; hiç değilse tarih felsefesinin bölümlerinden birini teşkil eder. Fakat nazarî bakımdan doğru olmasına rağmen bu tefrik beyhudedir. Zira denilebilir ki fiiliyatta bu gibi spekülasyonlar muhakkak surette pratik bir takım neticelere bağlanırlar; bunlar muayyen «bir politika» nın ön kaziyelerini teşkil ederler, hattâ böyle bir politika hakikatte bu kabil spekülasyonların nihaî, muharrik ve tâyin edici sebebidir.

Felsefî sistemlerde olduğu gibi siyasî sistemler de «siyasî doktrinler tarihi» diye adlandırılan bir araştırma konusu teşkil edebilirler; bu konu siyasî doktrinlerin fikrî veya fiilî menşelerini ve zaman içinde gelişmelerini muhtevi olması itibariyle tarih ismine lâyıktır. Diğer taraftan bizzat doktrinlerin bünyesini yeniden teşkil etmek bahis mevzuu olduğundan, bu bakımdan bu disiplinin, ortaya çıkışları tarihî bir fenomen olan doktrinlerden bahsetmesi vakıası bir tarafa bırakılırsa tarihle hiç bir ilgisi yoktur.

2. Siyasî Tarih

Siyasî Tarih — netice itibariyle — müessesesevi veya müessesese mahiyetinde olmıyan ve gerek münferiden nazarı itibara alınan bir devletin hayatına (iç siyaset) gerekse muhtelif devletler veya cemiyetler arasındaki münasebetlere (dış politika ve milletler arası politika) müteallik her türlü siyasî vakıaların tarih sırası ile yazılması, tesbit edilmesidir.

Bu siyasî vakılardan herhangi biri üzerinde yapılan bir çalışma, konunun «tarihî önemi» ne bakılmaksızın siyasî tarihi ilgilendirir.

Siyasî vakıaların genel sosyal realite içinde ayrı ve kapalı bir âlem teşkil etmeyip aksine diğer kategorilere ait sosyal hadiselerle karşılıklı bağıllık ve tesir halinde bulunması sebebiyle siyasî tarih esas itibariyle siyasî vakıalar mihveri üzerinde ve etrafında toplanmakla beraber tabiiyle görüş sahasını genişletmiştir; bu sahadaki araştırmalar muhtelif mahiyetteki vakıalara temas eder.

Söylemeğe lüzum yoktur ki problemleri itibariyle siyasî tarih pozitif bir disiplindir. Ancak bu, siyasî tarih zaman içinde sıralanmış vakıalar arasında basit bir münasebete ircâ edildiği zaman doğrudur. Fakat herhalde, muayyen bir seviyeden sonra ve bilhassa oldukça geniş hususları muhtevi olduğu zaman tarih sadece vakıaları tamamiyle haricî bir oluş silsilesi dahilinde sunmakla iktifa etmiyor; şematik durumu şöyle bir formülle gösterilebilecek basit bir kayıtla yetinmiyor: X günü A hâdisesi oldu; X + 1 günü B hâdisesi oldu ve ilh.. (Tahmin edilebileceği gibi tabiiyle burada müşterek tarafları olan vakıalar bahis konusudur: meselâ: bir kabine buhranına veya siyasî bir müzakereye müteallik vakıalar gibi). Siyasî tarih, bu vakıaları tefsir ve izah etmek, anlaşılabilir hale getirmek, — yâni birbirini takip eden olaylar arasında B (sonraki vakıa) nın A (önceki vakıa) nın tabii neticesi veya A nın B nin nihai illeti (en sıkı iki münasebeti nazarı itibara alıyoruz) olduğunu gösterecek manidar dahilî münasebetler tesis etmek istemektedir.

Böylece siyasî tarih çok geniş bir ölçüde sistematik siyasî disiplinlere bağlanmaktadır: Sosyoloji, Anayasa Hukuku, Siyasî Psikoloji ve ilh. gibi; hususiyle müesseseler bahsinde, bunları tayin ve tavsif edecek mücerret mefhumları ortaya koymak bilhassa — diktatörlük, demokrasi, parlamenter rejim, kuvvetlerin ayrılığı ve ilh. — gibi tipler sistemi meydana getirmek tabii olarak hukuk ilminin selâhiyet sahasına giren «doğmatik» bir vaziyet teşkil etmektedir. Siyasî Tarih bu mefhumlardan faydalanıyor, onları zaman içinde yeniden yerlerine koymak suretiyle tasvir ettiği müşahhas vakıalara tatbik ediyor; başka bir deyimle; görüldüğü gibi, geniş ölçüde kendisine iptidai madde hizmetini göre müşahhas mûtalaları «doğmatik» inceleme sahasına getiriyor.

Tamamiyle umumî bir şekilde vakıaların birbirleriyle bağlantısını izah etmeği hedef tuttuğuna göre siyasî tarih, illî sosyoloji veya sosyal psikoloji gibi disiplinlere istinat etmek zorundadır. Sosyal vakıalar arasında bir serî tabii kanunlar veya yakın münasebetler tesis etmek zikrettiğimiz bu disiplinlerden birincisinin, siyasî vakıalarla psikolojik fenomenler arasında aynı neviden kanunlar bulunmak da ikincisinin araştırma sahasına dahil değil midir? Halbuki illiyet münasebetlerinin tek bir vakıa üzerine veya böyle bir vakıa dolayısıyla tesis edilemeyeceği açıktır. B

müşahhas olayını tayin eden sebebin A müşahhas vakıası olduğu ancak, A1, A2, A3 ve B1, B2, B3 .. gibi iki benzer olayın diğer bir vakıalar serisinde de aynı suretle birbirlerini takip ettikleri tesbit olunduğu takdirde ileri sürülebilir. Tabii kanunlar - mukayeseli tarihe istinaden tarih veya sosyoloji kanunları yahut sosyal psikoloji kanunları - bilinmeksizin izah yapıcı bir tarih mevcut olamaz. Bu gibi kanunların elde bulunmadığı her halde, incelenen meseleye ait olaylar arasındaki devamlı münasebetler hakkında tam bir bilgisizlik içinde kalınır ve müşahhas tarihî olaylar üzerinde ileri sürülen izahlar, bunların birbirlerini takip ediş şekli ile ilgili görüşler sadece az veya çok melhuz ihtimaller, az veya çok cazip ve muhtemel faraziyelerdir ve fakat hakikati açıklayıcı veya açıklamaya elverişli izahlar değildirler. «Tarih ilmi» nin hali hazır zafiyeti işte buradan doğmaktadır. Fakat tabiatıyla biraz evvel temas edilmiş olan aynı tamamlayıcı münasebete burada da rastlanmaktadır; illî sosyoloji — aynı şey sosyal psikoloji için de doğrudur — üzerlerine istinaden tabii kanunlara ulaşmaya çalıştığı hâdiselere ait mûtaları tarihte aramakta, başka bir deyimle bu konudaki çalışmalar tarih üzerinde yapılmaktadır.

3 — Siyasî Sosyoloji

Bu, sosyolojinin müessesesevî veya müessesesevî olmayan siyasî vakıalar üzerine umumî yahut mücerret bir bilgi sistemi - bir siyasî cemiyetler veya siyasî cemiyet nazariyesi - kurmayı gaye edinen dalıdır. (Siyasî tarih de bu aynı vakıalarla meşgul olmakla beraber onları münferiden ele alır ve onlar üzerinde müşahhas bir bilgi bütününe varmaya çalışır.)

Siyasî Sosyoloji bu vakıaları sistematik olarak tahlil suretiyle önce mücerret mefhumları bulmaya ve bunlardan siyasî vakıalarla ilgili tipler sistemlerine varmaya çalışır; bu, siyasî sosyolojinin tasnif ve tiplere ayırma görevidir.

Fakat Siyasî Sosyolojinin ilgi sahası buna münhasır kalmaz: sosyoloji tarihî olarak tabii ilimlerle aynı mahiyette telâkkî edildiğinden ve sosyal âlemi tabii ilimlerin maddî âlemi kavradıkları ve izah ettikleri gibi kavramayı gaye edindiğinden, hiç değilse hakim telâkkiye göre (3), sosyal vakıalarla ilgili tabii kanunlar bulmaya çalışmak durumundadır; sosyolojinin bir dalı olarak siyasî sosyoloji de siyasî vakıalara müteallik kanunları araştırmak görevindedir; bu kanunlar siyasî vakıaları birbirleriyle ve si-

(1) Karşılaştırınız: en yeni olarak G. Gurvitch tarafından yayınlanan *La Sociologie Française au XX e Sciele*, Paris 1947 adlı eserde Levi-Straus, "La Sociologie Française" cilt 2, sahife 514: "... Sosyoloji diğer ilimler gibi bir ilimdir... Nihai gayesi fenomenler arasında genel münasebetler bulmaktır".

yasî mahiyette olmayan gerek sosyal (iktisadî, dinî, ahlâkî, kültürel, sosyal psikoloji, ve sosyal morfoloji ile ilgili ve ilâh...) gerekse sosyal mahiyette olmayan, bir kısmı insanlarla ilgili (ferdî psikoloji, etnoloji, biyolojiyi alakadar edenler gibi) bir kısmı insanlarla ilgisiz (coğrafi vakıalar gibi) vakıalarla birleştirecektir.

Halletmeye uğraştığı meselelerin mahiyeti itibariyle siyasî sosyoloji, sosyolojinin tamamı gibi pozitif bir disiplindir; bu, üzerinde durmaya değmeyecek kadar açık bir noktadır.

Siyasî sosyoloji illî bir ilim olmak fonksiyonunu yapabildiği ölçüde tabiatıyla bir siyaset tekniğine temel vazifesini görebilir: yani nazari, siyasî sosyolojiden, gaye olarak tâyin edilen şu veya bu neticelere ulaşmak için tatbiki gerekli vasıtaları gösteren pratik bir siyasî sosyoloji çıkarılabilir; fakat tayin edilen gayeleri takip etmenin mantığı zarureti aynı yoldan asla gösterilemez.

4 — Hukuk İlmî

(Âmme Hukuku)

Hukuk ilmi (yukarıda da işaret ettiğimiz gibi) incelemek gayesini güttüğü hukuk düzeni bizatihi siyasî iktidarın icrasına talluk eden bir vakıa veya bir problem olduğu ölçüde siyasî bir ilimdir. Bununla beraber, biz burada onun büyük "dallarından" bilhassa siyasî olan biri üzerinde duracağız: bu - en ziyade yayılmış terminolojiye göre - âmme hukuku ilmidir; buna siyasî hukuk da (4) denebilir.

Âmme hukuku ilmi, siyasî iktidarın teşkilât ve icrasına ve siyasî cemiyetlerin idaresine katılan organların kuruluşuna ve hükümet organları olarak bunların faaliyetine müteallik hukuk kaideleri hakkında, aslî ve sistematik bir bilgi edinme mihveri etrafında toplanır. Başlıca iştigal konusu, bu kaideleri oldukları gibi ele alarak bunların nazariyesini yapmaktır.

Bilindiği gibi zamanımızda "medeni âlemin" bütün devletlerinde âmme hukuku veya siyasî hukuk şu branşları muhtevidir: birinci plânda, ananevî olarak devletin üstün yetkilerine iştirak eden ve hukuken toplulukların siyasî sevki idaresini ellerinde tutan yüksek organlara ait kaidelerin tetkiki manasında anlaşılan Anayasa Hukuku gelir; müteakiben, bu yüksek organlardan daha aşağı dereceli ve "icra" organı denilen or-

(1) Ekseriya bu hukuk dalını tavsif etmek için kısaltılmış "âmme hukuku" tabirini kullanırız. Halbuki bu, hakikatte bir ilmi değil bir kaideler bütünüdür ifadededer.

gan gruplarını tanzim eden hukuk dalının incelenmesi bahis konusudur -ki bu da çok defa idare hukuku veya idarî hukuk ve adliye hukuku yahut kazaî hukuk diye kendi içinde iki ayrı bölüme ayrılmaktadır. (Fiiliyatta, adaletin bir bütün teşkil etmediği yerlerde ve her hâlde Fransa-da, fark gözetmeksizin- medenî, ticarî, cezaî, ve idarî - bütün kaza branşlarını kucaklıyan bu kazaî hukuk mefhumu, bu branşların rejimleri geniş ölçüde değişiklikler arzettiğinden sarîh bir şekilde tebarüz etmemekte, bunlardan her birine ait esaslar ayrı incelenmektedir).

Yine bilindiği gibi âmme hukuku, tarifi itibariyle, bütün siyasî cemiyetlere kabili tatbiktir: şumule, tekniğe ve esasa ait türlü farklılıklar bir kenara bırakılırsa bir âmme hukukuna, yalnız devletlerde ve devletler için değil fakat aynı zamanda, geniş ölçüde, hukukî muhtariyete sahip olmaları itibariyle devlete benzeyen fakat devlet olarak tavsif edilmeyen tarihî topluluklarda, devletler cemiyetlerinde -ki bu husus zamanımızda bilhassa ilgi çekicidir.- kapalı devlet birliklerinde, cihanşümül milletlerarası teşekküllerde (hiç değilse böyle bir teşekkül olmaya namzet bulunanlarında) ve cihanşümül milletler camiasında da rastlanır ve hukuki bakımdan incelenebilir.

Sahasının adamı olarak hukukçunun görüş zaviyesinin hususiyeti, onun esas itibariyle hukuk normlarının özü ile meşgul olmasında ve -başlıca- bu normların ortaya koyduğu vecibe, hak ve yetkileri yahut kısaca düzeni mütelea ve tayine teşebbüs etmesindedir. Şayet çalışma sahası kâfi derecede önemli bir normlar grubunu kaplıyorsa hukukçunun ana gayesinin bir normatif sistem kurmak, bunu tanzim ve izah etmek olduğu söylenebilir.

Beşer hattı hareketinin düzenleyici unsurları olarak kaliteleri, "kai-deleştirci" özleri itibariyle hukuk normlarına müteallik meseleler de tabii olarak ve tam manasıyla hukuk ilminin sahasına dahildirler.

(Tekrar aynı noktaya aydet etmemek için şunu da söyliyelim ki, hangi branşı olursa olsun, burada yapmakta olduğumuz tahlil hukuk ilminin tamamı hakkında muteberdir. Olsa olsa şu veya bu özellik âmme hukukunda daha belirlidir, veya sadece, bu sahada daha vazih görünmektedir.)

Bu meseleler nelerdir? Mahiyetleri nedir? En ziyade yayılmış kanaatlere göre bu hususlar kamu hukukunun konusu ile ilgili bulunmakla beraber biz bunlara daha ileride metod bahsinde temas edeceğiz.

Şayet müteffikan ve münakaşasız hukukî inceleme olarak kabul edilen eser ve çalışmalar göz önüne alınırsa, bunların biraz evvel temas ettiğimiz hukuk normlarının özüne müteallik tahlil veya teori çerçevesi

içinde kalmadıkları müşahede edilecektir; bu, inkârı kabil olmayan bir vakadır; bu eserler münhasıran konularını teşkil etmesi beklenen bir kaideler sistemi ortaya koymakla yetinmemektedirler. Böyle bir sistem ağırlık noktalarını teşkil etse bile onun dışına da taşmakta; ufuklarını başka meseleler doğru genişletmektedirler. Hatta, madde madde kanun tefsir ve şerhi şeklindeki eserler bile hiç değilse bu kanunların dışında bulunan ve onların normatif muhtevaları ve daha genel olarak her türlü normatif muhteva haricinden kalan cepheleriyle ilgili unsurlar ihtiva etmektedirler; bu sözlerimizle sadece kanunun tarihçesine yani onun kabulü ile ilgili vakıalara telmihte bulunmuyoruz; burada aynı zamanda, kanunun kabulünü imtac eden sebeplerin izahı, (geniş manada) kanunun çıkmasını isteyenlerin takip ettikleri gayelerin -ki onun kabul edilmesinin nihaî amilleridir- veya bu kabule müessir sebeplerle ilgili olarak mütalea edilen faktörlerin tahlili de bahis konusudur. Bundan da fazla olarak, bu gibi eserlerden kaç tanesi bu kanunlar hakkında tenkit-kâr hükümler vermekten, falan hükmünün kanun koyucunun niyetlerine uymadığını, bu niyetlerin gerçekleştirilmesini sağlayamayacağını veya onların tamamiyle aksine olduğunu belirtmekten yahut filan maddesinin tatbikatta vereceği kötü neticeleri ortaya koymaktan ve bunları takbih etmekten kaçınmıştır? Bütün bu hususların, kaide olarak ve bu çerçeve dahilinde hukuk düzeninin incelenmesi ile ilgisi yoktur; bunlar farklı neviden meselelerdir.

Tabiatıyla aynı durumlara, meselâ bir devlet anayasasında halle bağlanan meseleleri esas olarak o devletin anayasası hukukunu izah gibi bir konu üzerinde duran ve fikre, kanaatlere ve binnetice sistematik bir yapı kurmaya yönelen eserlerde daha belirli bir şekilde rastlanmaktadır; keza bu gibi durumlar, evvelâ prensipler ve hakim temel fikirler, sonra da bunların müşahhas vaziyetleri muvacehesinde ele alınan anayasa hukuku sahasına dahil meseleleri ve müteakiben bu meselelere tatbik edilebilecek çeşitli hal şekillerini tahlil suretiyle bir genel anayasa teorisi yani büyük ölçüde bir hükümet sistemleri nazariyesi ortaya atan eserlerde daha da barizdir. Bütün bu eserler ve bilhassa içlerinde en iyi olanları daima siyasi ve sosyal tarihe geniş mikyasta atıflarda bulunmuyorlar mı? Bu eserler, hangi siyasi ve sosyal kuvvetlerden istikametlerini aldıklarını belirtmek suretiyle falan anayasanın kabul edilmesini veya akıbetini izaha çalışmakta, buna mümasil bir şekilde doktrinlere ve siyasî fikirlerle ve bunların tarihlerine yer vermektedirler; ve bu eserler sistemlerin ve müesseselerin neticeleri veya ideallere uygunluk dereceleri üzerinde hüküm vermekten kaçınmakta mıdırlar?

Böylece, şayet bu konudaki ilmî tecrübeye göre bir kanaate varıl-

mak istenirse ve bu ilmin tatbik şekli ile mutabık bulunuluyorsa âmme hukuku veya siyasî hukukun mevzuları dahilindeki normların zatî tahli- li yahut teorisi olduğu -ve sadece bundan ibaret bulunduğu- iddia edile- mez. Şüphesiz; herkes, tamamiyle ve münhasıran, yüzde yüz saf bir hu- kuk ilminin bu görüşe bir cevap teşkil edebileceğini düşünmekte ve sa- vunmakta serbesttir. Böyle bir düşünce ise mevcut hukuk ilmînin, bahis mevzuu tek konunun (normların) dışına taşması sebebiyle “saf” olmadı- ğını söylemek olur. Halbuki bizim durumunu müşahede ve tasvir etmek istediğimiz hukuk ilmi mevcut hukuk ilmidir. Esasen, bu mevcut duru- mun devamlılığı, üzerinde ittifak olunan ve münakaşa edilmeyen, bu tat- bikatın süre gelişi bu mevcut durum ve tatbikatın çok derin bir takım sebeplere dayandığını kabule imkân vermeğe kâfi değil midir?

5 — Siyasî İlim

(Political Science)

Fransızcaya -tekil olarak- “Siyasî ilim” diye alınan “**Political Science**” adı altında, siyasî toplulukların ve bilhassa devletlerin fiilî idareleri üze- rinde bilgi edinmek ana gayesini güden ve bu gayesini böylece belirten bir disiplin mevcuttur.

Bu durumu dolayısıyla, bu bilgi dalı evvelâ idareci organlara ait me- seleleri ortaya atmaktadır: İdareci organlar nelerdir? Bu ise sadece: -ta- yin edilişlerinin tanzimi, görevlerinin süresi ve sona erişi gibi- muhtelif hükümet yetkilerinin icrası için kanunların mücerret olarak belirttikleri şahıslar veya heyetler kimlerdir manasını tazammun etmemekte: fakat ayrıca -bilhassa demokrasideki gibi başkaları tarafından tayin edilen or- ganlar bahis konusu olduğu hallerde- bunların seçimlerine kim müessir oluyor, ne gibi saiklerle hakikatte fiilen seçilenler kimlerdir, bunların kendilerini seçen veya seçilmelerine yardım edenlerle münasebetleri ne- lerdir gibi hususları da kaplamaktadır. Bundan sonra bu idarecilerin faaliyet- leriyle ilgili meseleler gelmektedir: Burada da sadece bunlara kanunlar- la verilmiş olan yetkiler değil fakat ayrıca ve daha ziyade -müessir veya nihai sebep olarak- bu yetkileri kullanmalarını, aldıkları kararları, takip ettikleri politikayı tayin eden her çeşit sosyal ve psikolojik faktörler de bahis konusudur. Hakiki şekli ile siyasî hayatın muhtevası, in- sanları, bu hayatın kanunları.... işte nihai olarak siyasî ilmin tesbit ve keşfetmek maksadını güttüğü hususlar.

Bütün bunlar ise vakıalarla ilgili hususlardır: şu halde siyasî ilim po- zitif bir ilimdir. Fakat bu ilim ne kıymet hükümleri vermekten ne de bu

kıymet hükümlerine müsteniden hükümetin en mükemmel bir şekle getirebilmesi için tavsiyeler ortaya atmaktan müstağni kalmamakta; böylece pratik meselelerin halli sahasına geçerek siyasî doktrine katılmaktadır.

Demek oluyor ki, sadece siyasî vakıalarla ilgili disiplinlerden biri olduğu ve hiç değilse ana konu olarak bu vakıalara müteallik bazı meseleleri ele aldığı halde kendi kendine «siyasî ilim» adını veren bir disiplin mevcuttur.

Bu durum ortaya şüphesiz terminolojik mahiyette yani - şekle ve uygunluğa bağlı - bununla beraber bir dereceye kadar fikirler, fikirlerin serahatleri ve doğrulukları ile ilgili bir mesele çıkarmaktadır.

Siyasî olaylarla ilgili belirli bir mahiyetteki meseleleri konu olarak alan her disiplini siyasî ilim telakki etmek başkaca bir açıklamaya lüzum göstermeyen bir görüş tarzıdır. Bu takdirde bu kabil disiplinlerin hepsine birden «siyasî ilimler» adını vermek tabiidir. (Fransa'da yerleşmiş gelenek bu merkezdedir; bu konuda «Siyasî ve Ahlâkî İlimler Akademisi» ve eski «Serbest Siyasî İlimler Mektebi» nin isimlerini hatırlatmakla yetiniyoruz.) Burada ilimler şeklinde çoğul tavsif tarzı siyaset alemine ait olayların, tek ve topyekûn birtek ilmin konusunu teşkil etmek bakımından çok çeşitli, bazen temel mahiyetleri itibariyle bile farklı oldukları isabetli fikrinin ifadesidir. Bahismevzusu olan bir ilimler gurubudur — bir guruptur, zira bütün bu ilimler nihaî analizde muayyen ve aynı bir «konu» etrafında toplanmakta, bu konunun muhtelif cephelerinin ve ortaya çıkardığı problemlerin tamamı için bulacakları bir hal şekli, bir aydınlatma ile bu konu hakkında bir bilgi bütününe varmaya çalışmaktadırlar; fakat bu ilimler gurubu aynı zamanda **bileşik** bir mahiyet taşımaktadırlar, zira konu olarak aldıkları problemler az veya çok ölçüde farklıdır.

Bu vaziyet karşısında yukarda belirtilen özel siyasî disiplinin «siyasî ilim» şeklinde ifadesi konusunda ne gibi bir açıklama yapılabilir?

Bu tabirin seçilişini, herşeyden evvel, tarihi bakımdan izah eden hususları hatırlamak uygun olur: Bu sahada ekseriya olduğu gibi, bu ilmin (siyasi ilim) maksadı da, daha önce mevcut diğer ilimlere nisbetle farklılığını ortaya koymaktı. «İlim» kelimesi onu eski siyasî doktrin veya siyaset nazariyesinden ayırıyordu; şüphesiz bu disiplin de, siyaset nazariyesi gibi, nihaî analizde pratik bazı meselelere cevap bulmaya, normatif veya dar mânada politik mahiyetteki problemlere hal şekilleri hazırlamaya yöneliyordu. Fakat, klâsik şekli ile siyaset doktrini dogmatik, spekülâtif ve hiç değilse önemli derecede tümdengelimine dayanan bir mahiyet arzettiği halde «siyasî ilim», müsbet ilimler gibi amprik ve tarihçi olmak istiyordu. Bu ilimdeki «siyasî» sıfatına gelince, bu da «huku-

«kî» nin karşıtı olarak alınmıştı; böylece bu sıfat yeni ilmi hukuk ilminden ve hususile onun dallarından biri olan «Anayasa Hukuku»ndan tefrik etmek amacını güdüyordu. Siyasî ilmin kurucuları ana hatlariyle bu tefriki şu şekilde yapıyorlardı: Anayasa hukukunun konusu, idare cihazının teşkilat ve faaliyetinin hukuki ve bilhassa teşrii tanziminin tetkik ve takdiminden ibarettir; Anayasa hukuku bu sahadaki kaideleri izah, tefsir ve bunların tazammun ettikleri neticeleri çıkartmak suretile onları bir sisteme bağlar; — kelimenin «maddî» mânasında — devletlerin esas teşkilât kanunları üzerinde çalışır. Siyasî ilmin üzerinde bilgi edinmek ve tasvir etmek istediği husus ise, netice itibarile devlet idaresinin fiili işleyişi — devletlerin hakiki siyasî hayatlarının akışı — bunun ne olduğu ve hangi sebeplerin tesiri altında ve ne gibi neticelerle işlediğidir; incelenen şey kaideler değil olaylar, vakıalardır; burada bahiskonusu olan olaylar şüphesiz düzenli olaylardır ve müstakbel olayların tanzimi mânasında değil fakat devamlı bir şekilde mevcut olan ve tekerrür eden olaylar mânasında anlaşılmaktadır. Bu devamlılık gösteren olayların, onları önceden tayin etmek iddiası ile ortaya konulmuş bazı kaidelere tabi olup olmaması veya bu gibi kaidelere zıt bulunması yahut da bu kabil herhangi bir tanzimin dışında kalan ve kendiliğinden ortaya çıkan olaylar olması cüzi bir önem taşır. Kaidelerden örülmüş bir şemaya uygun olsun olmasın bu olaylar pozitif olaylardır; pozitif bir ilim sadece bunlarla ve bunların birbirleri ve başka olaylarla münasebetlerle meşgul olabilir ve olmalıdır — bu olaylardır ki realiteyi, «siyaset âlemini» meydana getirirler. Hülâsa, bir tarafta tasviri kaideler, diğer tarafta müşahedesi kabil olaylar ve, mümkün olduğu takdirde, tabii kanunlar... — işte bu iki disiplinin, anayasa ile siyasî ilmin, konuları böylece birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Acaba bütün bu izahlar bu disipline «siyasî ilim» adının verilmesini ve böylelikle onun şimdiye kadar bahsettiğimiz diğer siyasî disiplinler arasında siyasî düzenle ilgili yegâne hakiki ilim olduğunu kabul etmeyi haklı gösterebilir mi? Şüphesiz ilim kelimesi herşeyden evvel beşerî davranışları ve müessir bir şekilde faaliyet gösterme şekillerini aydınlatmayı ve konuları ile ilgili devamlı münasebetleri keşfetmeyi hedef ittihaz eden, kısaca tıpkı madde ile uğraşan ilimler gibi müsbet ve «illî» bir disipline uygun düşer. Bununla beraber bu kelimenin halen çok daha geniş bir şekilde bütün sistematik bilgi branşları için kullanıldığı da bir vakiadır. Böylece ilim — kelimenin kullanımına göre — illî ilimle aynı mânaya gelmemektedir. Binnetice bu noktada kesin bir delil bahiskonusu değildir.

Diğer taraftan, — maalesef çok rastlanan bir hal olmakla beraber bir terimi çeşitli mânalarda, meselâ, biri tekil diğeri çoğul olarak alınsa bile, dar ve geniş mânalarda kullanmak şüphesiz şayanı temenni değildir. Her-

biri başlıbaşına bir siyasî ilim olduğu halde — zira bu, reddi çok güç bir husustur — hepsi birlikte bir siyasî ilim olmayacak bir ilimler gurubu fikrini kabul etmek mahzurlu değil midir? Bu mahzur, siyasî ilim haricindeki diğer siyasî ilimlerden herbirinin kendine has ve birbirinden tamamen farklı şekilde isimlendirilmiş olması ve binnetice birbirlerine karıştırılmaları tehlikesi mevcut bulunmaması sebebiyle bir hayli hafifletilmiş olsa bile — ki durum böyledir — yine de mevcut kalacaktır.

Nihayet, siyasî ilim tabiri pek de ayırıcı bir mahiyet taşımamaktadır. «Siyasî Sosyoloji», bilhassa zamanımızda, siyasî ilim ile rekabet halindedir ve şüphesiz ileride daha da fazla rakip olacak ve herhangi bir itirazla da karşılaşmayacaktır. Esasen, siyasi ilim, siyasi sosyolojinin hiç değilse bahislerinden biri değil midir?

Netice itibarile, bu «siyasî ilim» tabiri sadece tarihi sebeplerle izah edilmektedir; bu tarihi sebeplerden şimdiye kadar zikrettiklerimize, bu ilmin ortaya çıktığı sırada sosyolojinin henüz yeni yeni kendini kabul ettirmeğe başlamış olması keyfiyetini de şüphesiz ilâve etmek gerekir. Siyasî ilim tabirinin rasyonel olarak müdafaası kolay değilse de bu tabir tatbikatında kabul edilmiştir; kesin olarak mahkûm edilmesini haklı gösterecek büyük mahzurları da yoktur.

Böylece siyasî ilimlerin siyasî olaylarla ilgili meseleleri inceleyen bütün disiplinlerin bir araya gelmesinden hasil olan gurubu, siyasi ilmin de, siyasi ilimler arasında bulunan ve - neticede siyaset san'atı ve tekniği bakımından bazı neticelere ulaşmak amacile — pozitif siyasi vakıalar ve bunlarla ilgili olaylar hakkında bilgi edinmeyi ana konu olarak alan bir branşı ifade ettiğini kabul edebiliriz.

6. Muhtelit bir mahiyet gösteren siyasi ilimler

Siyasi ilimler sisteminin temel branşlarını teşkil eden bu disiplinler haricinde, siyasi olaylarla sosyal mahiyette olmayan olaylar arasındaki münasebetlerle ilgili problemleri inceleyen disiplinler gurubunu da, sadece hatırlatmış olmak için, zikredelim; coğrafî olayların siyasî hadiseler üzerindeki tesirlerini araştırdığı ölçüde coğrafya; ve siyasî düzen içinde psikolojik hususları ve bunların kanunlarını incelediği ölçüde sosyal psikoloji, etnoğrafya v.s. gibi.

*
**

Çeşitli siyasi ilimlerin şu kısa tablosundan bunlarla ilgili bazı ana hususiyetler ortaya çıkmaktadır:

1. Bu tablo göstermektedir ki, tamamen aynı olan birçok meseleler muhtelif disiplinlerde incelenmekte, başka bir deyimle bu disiplinlerden

herbiri bazı problemlerin tetkiki üzerinde bir inhisara ve binnetice diğerlerinden tamamen ayrı bir konuya sahip bulunmamaktadır; bu disiplinler arasında birçok tedahüller, kesişmeler ve karışmalar mevcuttur. Şüphesiz, bazı haller için durum başka türlü olamazdı: siyasi olaylarla gayri siyasi sosyal ve sosyal olmayan vakıalar arasındaki münasebetlerle ilgili problemler, tabii ve zaruri olarak, aynı zamanda hem bir siyasi ilim dalını hem de siyasi ilim olmayan bir başka bilimi ilgilendirmektedir; bu kabil problemler mahiyetleri itibarile muhtelit bir karakter arzotmektedirler.

Fakat bu duruma, böyle bir karakter taşımayan problemlerde de rastlanmaktadır.

Bunun birçok misalleri arasında en önemli olanı, siyasi müesseseler ve siyasi hukuk müesseseleri tipleri teorisi (veya: tiplleştirme) ve tiplerin temeli ve zaruri ilk unsurları olan bu müessese ve kaidelerin tahlil ve münasebetleri meselesidir. (Konunun tamamen tabii bir şekilde genişlemesi ile aynı mesele tiplere tekabül eden siyasî fikirler için de kendini göstermektedir). Siyasi ilim, sosyoloji ve âmme hukuku aynı zamanda ve doğrudan doğruya bu konu ile uğraşmakta — yani onu sadece, kendi sahaları ile ilgili problemlerin halline yardımcı olarak mücavir bir disiplinden alınmış bir unsur değil ve fakat kendi sahalarına dahil bir mesele sayarak — üzerinde durmaktadırlar. Bu üç disiplin de bu mesele ile acaba aynı anlayış çerçevesi dahilinde mi meşgul olmaktadır? Onu aynı metodlarla mı incelemektedirler? Şüphesiz her hali kârda, bu iç tahlilin hukuk ilmi için bir sistem meselesi, sosyoloji — ve tabiatile siyasi ilim için — ise hukuki münasebetlerin araştırılması bakımından bir ön inceleme olduğu söylenebilir. Fakat ileride tekrar temas edeceğimiz bu meseleleri bir kenara bırakalım Şimdilik bu üç disiplinin her üçünün de bahiskonusu problemlerle aynı derecede aktif bir şekilde meşgul olduklarını tesbit etmek kâfidir: bu üç disiplinden hiçbirisi diğer iki disiplinden her hangibirinden sadece bir yardım görmekle, o disiplinin kendi başına ortaya koyduğu bilgileri alıp bunlardan faydalanmakla yetinmeyecektir; bunlardan herbiri birtakım tipler ortaya koymakta ve bir sisteme ulaşmak amacile onlar üzerinde çalışmaktadır. Bu disiplinlerde herbirinin gayeleri için bu şekilde hareketin haiz olduğu büyük önem gözönünde tutulursa, esasen bu duruma şaşmamak gerekir. Şayet siyasi sosyolojinin nihaî ve kendine has gayesi siyasi vakıalarla ilgili tabii kanunların keşfi (bu vakıaların birbirleriyle veya siyasi olmayan sosyal vakıalarla yahut tabii olaylarla ilgilerinin bulunması) ise sosyologların bizzat kendilerinin bu siyasi vakıaları incelemek ve tahlil etmekle işe başlamayı istememeleri beklenebilir mi? Bunların, bir başka disiplinin, âmme hukukunun, kendilerinin müteakiben araştıracakları münasebetlerin unsurlarını teşkil edecek olan

iptidaî malzemeyi ortaya koymasını, beklemeleri ve kendilerinin de bunu pasif bir şekilde kabullenmeleri düşünülebilir mi? (5) Ve bununla beraber, toplulukların siyasi müesseseleri üzerinde edinilecek bu bilgi mükemmelen âmme hukukunun ana konusudur. Bu suretle iki niplinin konusu bu noktada tedahül halinde bulunmaktadır.

Şüphesiz, bu aynı konunun fiiliyatta, muayyen fonksiyonel bir ihtisallaşma ortaya çıkaracağı kabul edilebilir; disiplinlerden herbirinin ortaya koyduğu bilgiler tamamiyle birbirinin aynı olmayacaktır. Böylece, hukuk ilminin bir hukuk mefhumları sistemi, yani kendi tahlillerine tatbik etmek üzere bizzat hukuk düzeninin mücerret özetlerini ortaya koymak yolunda bariz ve tabii bir eğilimi olduğu inkâr edilemez; bu, normların içsel tahlillerinin veya normatif muhteva analizinin ana veçhelerinden veya onun temel şartlarından biridir: burada bahiskonusu olan, böyle bir tahlil için gerekli fikrî vasıtaların hazırlanmasıdır.

Yine görülecektir ki bu, herşeyden evvel ve bilhassa temel, mutlak şekilde genel bir şumule sahip ve ana mefhumlar için doğrudur, zira bunlar — sübjektif hukuk, mükellefiyet, hukuki fiil, v.s. mefhumları gibi — düzenin esasile yani fenomenle ve hukukilikle ilgili mefhumlardır. Çünkü hukukçuların veya bunların büyük bir kısmının daha müşahhas ve özel mefhumları ihmal etmek temayülünde oldukları, buna mukabil sosyologların bunlara çok daha fazla önem verdikleri sarıh bir keyfiyet olarak kabul edilmek gerekir; Bu, ilkel veya eski cemiyetler üzerinde edinilen tecrübenin ortaya koyduğu bir sonuçtur. Bu meseleye metotlar bahsinde tekrar temas edilecektir.

Fakat diğer bir noktada da sosyoloji, genel mefhumlar ve tipler konusunda tabii olarak ilgilenmesi gereken bir saha bulmaktadır. Tamamile hukuki yani kaidelerin normatif muhtevalarile, bunların derpiş ettikleri mükellefiyetler, haklar ve yetkiler ilgili mefhumlar yanında pozitif hukuk nazariyesi, daha ziyade sosyolojik bir mahiyet arzeden ve karakterleri itibarile farklı bazı mefhumların ortaya konulmasına yol açabilir. Bilfarz siyasi müesseselerle ilgili bir hukuki tip mefhumunu sosyal veya psikolojik mahiyette ve hukuk dışı bir mefhumla birleştiren genel kavramlar gibi. Meselâ Anayasa rejimlerinin, vatandaşların devletin idaresindeki rollerine göre otokrasi ve demokrasiler şeklindeki tasnifi (burada en uçta bulunan ve birbirinin zıddı olan iki tipi nazarı itibare alıyoruz) veya parlamento

(5) Bu müşahede, hukuk ilmi ile olan münasebeti bakımından hukuk sosyolojisinin tamamı için muteberdir; hatta bundan da fazla olarak genel olarak sosyoloji ile (iktisadi, dini, felsefi ilimler gibi) diğer ilimler arasındaki münasebetler için de doğrudur.

ile hükümet arasındaki münasebetlere göre kuvvetlerin ayrılığı rejimleri, parlamenter ve meclis hükümeti rejimleri şeklindeki tasnif gibi: bunlar sarıh bir şekilde hukuki, yani hukuk kaidelerinin tahliline dayanan tasnif şekilleridir.

Fakat MAX WEBER tarafından teklif edilen ve bir kısım kimselerin kudretini diğerlerinin de itaatini destekleyen ve garanti altına alan psikolojik ve sosyal kuvvetleri temel ittihaz ederek "ananeyle dayanan hakimiyet" ve "akla nayan hakimiyet" "ilâhi kudrete dayanan hakimiyet" şeklinde bir ayırma yapan "hakimiyet tipleri" (*herrschaftstypen*) tasnifini ele alalım. Yahut, M. GURVITCH'in ileri sürdüğü ve "iççe girmeler yolu ile topluma uyma" (veya "biz mefhumunda birleşme") ile "karşılıklı bağımlık" arasındaki tefriğe dayanarak yapılan ve sosyal hukukla yani hak sahiplerini bir "biz" de birleştiren hukukla hak sahipleri arasında sadece basit bir karşılıklı bağımlık kurarak fertler veya guruplar arası hukuku ayıran hukuki münasebetler üzerindeki tasnifini düşünelim. Derhal görülecektir ki bu mahiyetteki tip sistemleri, açıkça hukukî olmaktan ziyade sosyal realitenin başka unsurları veya veçheleri ile ilgili hususiyetlere ve fikirlere göre tayin edilmiştir. Pozitif hukuk sistemlerini anlamak isteyen bir kimsenin bunları nazarı itibare alması menfaati iktizasıdır, bunlar, pozitif hukuk sistemlerini, onların da içlerinde buldukları daha geniş bir fenomenler çerçevesi dahilinde ele almak suretile bu sistemlerin aydınlatılmasına ve daha iyi anlaşılmasına yardım edebilirler (tabiatile bu görüş yukarıda misal olarak zikredilen tasnifler üzerinde herhangi bir kıymet hükmünü tazammun etmemektedir).

Bu açıklamalara rağmen, netice itibarile, müesseselerin tasviri ve tipler sistemlerinin tesisi ile aynı zamanda üç disiplinin uğraştığı vakıası doğru olarak kalmaktadır: bu üç disiplin, amme hukuku, siyasi sosyoloji ve siyasi ilimdir.

Bazı sosyologlar hukuk ilmine sadece belirli hukuk düzenlerinin içsel analizini bırakarak (1) genel tipler, hukuki müessese veya düzen sistemleri kurmak vazifesini hukuk sosyolojisine verir görünmekte iseler de bu katiyyen realiteye uymamaktadır.

Şüphesiz hukuk ilminin bazı branşlarında ve bunlarla meşgul olan bilginlerin büyük bir ekseriyetinde genel tipler ortaya koymak endişesinin aşırı derecede olmadığını belirtmek lazımdır; bu bilginler daha ziyade he-

(1) Bakınız. G. GURVITCH. *Elément de Sociologie Juridique* (Paris 1940), Sh. 25. hukuk ilminin gayesi, belirli bir devirde muayyen bir insanlar gurubu için muteber bir kaideler sistemi ortaya koymaktır; hukuk sosyolojisi ise "bütün cemiyetlerin ve bütün insan guruplarının aşağı yukarı sonsuz sayıdaki çeşitli tecrübelerini" nazarı itibare almak durumundadır.

men hemen tamamiyle muayyen bir hukuk düzeni, kendi devletlerinin hukuk düzeni ile meşgul olmaktadır; bunların sadece bu düzeni mütalea ve bu düzenin verilerine göre doğrudan doğruya sadece onu ilgilendiren mefhumlar tesbit etmek yolunda kuvvetli bir temayülleri vardır.

Kâh amme makamları olarak hukuk kaidelerini tatbik etmeleri kâh hukuk sujesi olarak bu kaidelerin bizzat kendilerine tatbik edilmesi dolayısıyla mevcut hukuk kaidelerini bilmek ihtiyacında olanlara yol göstermek ve onları aydınlatmak maksadını güden hukukçunun çalışmalarında, hiç değilse önemli bir yer tutan bu millî hukuk üzerinde ısrar keyfiyeti, böylece pratik ve faydacı bir mahiyet arzeden gayelerden doğmaktadır. Halbuki sosyolog, hasbî, teorik (hiç değilse uzun vadede teorik) bir bilgi edinmekten başka bir gaye gütmemektedir; işte genişletmek ve genelleştirme, mümkün olduğu kadar çok sayıda özel durumları inceleme, bunlardan herbirinin tahlilinden çıkarılan sonuçları, bu sonuçların hepsini birden kavrayacak bir nazariye içinde birleştirmeye çalışma şeklindeki tabii temayül sosyologun bu durumundan ileri gelmektedir. Mamafih, buna karşılık bir mukayeseli hukuk ilmi -veya umumiyetle denildiği gibi bir "mukayeseli hukuk"- da mevcuttur: bunun, hukuk ilminin branşlarından biri olmayıp sosyolojinin bir dalı olduğunu bir defa daha belirtmeye lüzum var mı? Bu görüş herhalde meseleyi halle kafidir.

Fakat belki daha mahdut ölçüde olmakla beraber karışıklıkların birçoğu bir ilmin muayyen bir gurup meseleleri halletmek için başka bir disiplinin ana konusunu teşkil eden bir başka gurub problemlerle uğraşmak zorunda kalışından doğmaktadır. Bu cümleden, olarak siyasi doktrin ekseriya anayasa ve siyaset tarihinin verilerine baş vurmaktadır; aynı şey "anayasa hukuku" için de varittir ve bu disiplin üstelik birtakım siyasi sonuçlara da varmaktadır. Ve nihayet siyasi sosyoloji ve siyasi ilim de aynı durumu göstermekte ve "siyaset sanatı"nın tesirine kendilerini kaptırmakta değiller midir?

Netice itibarile, siyasi ilimler sistemi içindeki bütün bu tedahül ve karışmalar acaba hakiki bazı mahzurlar doğurmakta mıdır? Gönünürde böyle bir mahzur mevcut değildir. Başka bir deyimle araştırmalar bu durumdan bir zarar görmemektedirler. Bundan çıkan başlıca netice, yetişmeleri ve düşünüş tarzları itibarile farklı ve ana ilgi sahaları değişik "mütehassısların" veya konu üzerinde çalışan kimselerin aynı problemlerin incelenmesine ve aydınlatılmasına yardım edebilecekleridir. Bahiskonusu problemlerin muhtelif zaviyelerden çeşitli ve fakat birbirini tamamlayan görüşlerle bu şekilde aydınlatılmasında fayladan başka ne melhuz olabilir? Böylece bir taraftan hukukçu diğer taraftan sosyolog kendi ihtisaslarıyla ilgili çalışmalarının veya bu çalışmalarda kendilerine rehberlik eden dü-

şünce şekillerinin geliştirdiği vasıflarile pozitif müesseselerin tahlili faaliyetinde faideli olabilirler: bu mevzuda hukukçular -tatbikat meseleleri üzerine eğilmeleri ve özel durumların tanzimi ile meşgul olmaları sebeble gelişen- derinliğine tetkik ve dakiklik vasıflarile; sosyologlar ise, bir taraftan hukuki olayların tamamını ele almak diğer taraftan bunları sosyal olayların bütünü içinde mütalea etmek yolundaki temayülleri sebeble gelişen, mümkün olan en geniş sentezi yapmak tarzındaki tutumlarile fayda sağlayabilirler.

Şayet çeşitli disiplinler, herbiri tamamen kapalı ve sadece kendine ait bir konusu bulunacak şekilde kurulmamış iseler bu, şüphesiz eşyanın fikrî mahiyeti ve icaplarının geometrik veya mekanik bir ayırmaya müsait olmamasından ileri gelmektedir. Bunun bir takım mahzurlar doğurabileceği düşüncesi bazı kimseleri tasalandırabilir. Fakat siyasi ilimlerin tekamülündeki yavaşlığın -hatta çok cüz'î bir ölçüde de olsa- böyle bir ahengin bulunmamasından ileri geldiğini zannetmek çok safdilce bir inanç olacaktır.

2. Üzerinde durulması gereken ikinci bir nokta yukarıda açıklanan birincisi ile sıkı sıkıya bağlıdır: müşahade göstermektedir ki bu disiplinlerden birçoğu birbirinden açıkca farklı hatta bazen bir kısmı pozitif bir kısmı normatif ve dolayısıyla mahiyetleri itibarile değişik problemlerle meşgul olmaktadır. Filhakika, siyasi ilimlerin tasnif ve tariflerinin temeli olan konularının hudutları bu tabii ayrılmayı (pozitif ve normatif arasındaki ayrılmayı) bile nazarı itibare almamaktadır.

Akli bakımdan bu derece açık bir şekilde birbirine zıt bulunan bu problemlere bazı defa, büyük bir kesinlikle siyasi ilimlerden tek bir tanesi olmak iddiasını taşıyan eserlerde bile birbirlerine sıkı bir surette bağlı hatta hemen hemen karışmış bir tarzda rastlanmaktadır.

Bu duruma şaşmak mı gerekir? Aksine bu durum, realitede birbirlerine bağlı vakıalar düzenleriyle ilgili problemler için tamamen normal sayılmaz mı? Veya bu problemlerin tetkiki netice itibarile aynı bir realitenin aydınlatılması amacını gütmekte değil midir? Yahut birbirlerine "zincirleme" olarak bağlı ve hal şekilleri bakımından bir kısmı diğerlerini tayin eden problemler için bu hal tamamen olağan bir durum addedilmez mi? Bu vaziyet, her bir problemler gurubu, dolayısıyla disiplinlerden herbiri bilfarz tamamen "saf" olduğu takdirde, konunun yalnız tecrit suretile ayracağı tek bir veçhesini ele alabilmek imkanını vereceği ve böyle bir tecrit geçici olarak yapılırsa dahi bu çeşitli veçhelerin bilahare yeniden birleştirilmesi suretile mümkün olan en geniş bilgiyi edinme -yani anlama- arzusunun ergeç ortaya çıkacağı kanaatinin tabii bir tezahürü değil midir? Bütün bu sebeblerledir ki, içlerinde olsa bir ana merkezle ona bağlı bir

takım peyk unsurların bulunduğu çeşitli mahiyette bir problemler topluluğu ortaya çıkmaktadır.

Hususile amme hukuku ve siyasi sosyolojinin durumunu gözönüne alalım. Dikkat edilecek olursa burada belirli bir cemiyetin siyasi müesseselerinin tahlilinde (pür genel tipler ortaya çıkartmak için yapılan araştırmalar bir kenara bırakılacak olursa) yapılan tahlil bu müesseseler hakkında sadece çok dağınık, cüz'i ve "tek taraflı" bir bilgi sağlamakta değil midir? bu müesseselerin bilinmesi yani hakikatte oldukları gibi anlaşılması ancak, onların kabulünü intaç eden amiller, onların diğer sosyal faktörlerle münasebetleri, siyasi ve sosyal hayatta uyandırdıkları akisler aydınlatıldığı takdirde kabil olmayacak mıdır? İşte hukuki ve tarihi -sosyolojik analizin daima bir arada yürütülmesini izah eden düşünceler -veya fikirler- bunlardır. Sosyolojinin günün birinde siyasi olaylarla ilgili geniş bir münasebetler sistemi keşfetmeye muvaffak olduğunu farzedelim. Bu keşiflerin, aşağı yukarı biyolojinin zoolojiye sağladığı yardım şeklinde, o siyasi müesseselerin "hukuki teorisine" sağlayacağı büyük yardımı red ve inkar edecek bir tek hukukçu çıkar mı?

Bu durumun, her disiplinin mütecanis bir konusu olmasını (asgari) ideal olarak benimseyen saf akılla uyuşmadığı tabiatile kabul edilebilir. Lakin yine bu durumun ısrarlı devamlılığı aklî "saflık" endişesinin neticeyi tayin etmediğini hatta görünüşe göre ilmin tarihinde yegane muteber unsur olmadığını ortaya koymakta değil midir? Ve nihayet bu konuda bir hüküm vermek için yegane mehenk pragmatik kriter olduğuna nazaran siyasi ilimlerin mütecanis konuları bulunmaması bu sahada yapılan araştırmaları ve bilgi edinmeyi engellemekte midir? Veya durum bu bakımdan daha ziyade leyhe değil midir? Hülasa burada dogmatik muhakemelere dayanarak hüküm vermektense geçirilen ilmi tecrübeyi yegane esas olarak kabul etmek gerekir.

Netice itibarile, halen mevcut şekli ile siyasi ilimler sistemi, problemlerin çeşitli disiplinler arasındaki dağılışı ve bu disiplinlerin herbirinin ihtisas sahaları itibarile mantıkçı bir düşünce ile **a priori** olarak tasavvur edilebilecek bir sisteme şüphesiz uymamaktadır. Ancak istikrar kesbetmiş durumların menşesinde umumiyetle rastlandığı gibi, büyük ölçüde muayyen bir zamanın zaruretlerinin tesiri ile meydana gelmiş olan bu nisbeten az düzenli sistem, vaziyeti itibarile büyük güçlükler yaratacak mahiyette değildir: aksine, hiç değilse muayyen bir ölçüde, bu durumu haklı gösterecek sebebler mevcuttur.